

JM AB
Marcus Nordlund
169 82 Stockholm

Antikvarisk konsekvensanalys

Program för kvarteret Kabelverket vid Älvsjö centrum

Granskade handlingar

Samrådshandling juli 2012 dnr 2011-03445, Stockholms stad, Stadsbyggnadskontoret

Planmöte 16 maj 2013 Rosenbergs arkitekter

Bakgrund

Stockholms stad påbörjade år 2012 planarbete för området Kabelverket 2 m.m. i stadsdelen Solberga. Programområdet är ca 16 ha stort och rymmer kontors- och industrilokaler i byggnader från olika skeden under 1900-talet. Området är grön- respektive gulklassat av Stockholms stadsmuseum, vilket innebär att kulturhistoriska värden har identifierats hos dess bebyggelse.

Syftet med planprogrammet är att addera till det befintliga verksamhetsområdet och därmed skapa en stadsmässig miljö där bostäder och verksamheter samverkar. Det rör sig om ca 1 500 bostäder i nya flerbostadshus och delvis i idag befintlig kontorsbebyggelse. Flera utredningar, bland annat av buller, handel, lukt, trafik och naturvärden har gjorts under programskedet. Programområdet Kabelverket 2 m.m. har därefter delats in i fyra detaljplaner, avsedda att antas etappvis. År 2013 är etapp 1 aktuell. Planförslaget för den första etappen, Dnr. 2013-00709, ska närmast ut på samråd.

Nuvarande planprogram innebär rivning av delar av de grönklassade byggnaderna samt om- dragning av befintliga vägar och stråk. En stor del av befintlig bebyggelse är avsedd att bibehållas. Stockholms stadsmuseum har i olika skeden yttrat sig över program och plan.

Underlag för konsekvensanalysen utgör *Kvarteret Kabelverket, Älvsjö, Stockholm. Antikvarisk förundersökning AIX Arkitekter 2013*, utförd av AIX Arkitekter AB juni/juli 2013. Programmet har granskats utifrån områdets övergripande egenskaper som strukturer, volymer och samband. Gestaltungsprinciper avseende ny bebyggelse samt hantering och eventuell ombyggnad av bevarad bebyggelse hanteras endast översiktligt i programmet och därför även här. Ett antikvariskt utlåtande över dessa aspekter bör göras i ett annat sammanhang.

Konsekvensanalysens syfte är att utreda hur detaljplaneförslaget påverkar kulturhistoriska värden i programområdet. För mer detaljerade beskrivningar av området och dess enskilda byggnader, dess historia och kulturhistoriska värden, hänvisas till ovan nämnda antikvariska förundersökning. Där finns även illustrationer i form av kartor, planer och fotografier.

Sammanfattning av konsekvensanalys

- Planprogrammet för kv. Kabelverket 2, 3 och 6 bedöms medföra negativa konsekvenser för i första hand industrihistoriska värden i kv. Kabelverket 2. För kv. Kabelverket 3 och 6 har inga negativa värden identifierats. En positiv konsekvens är att området öppnas upp och att då även dess kulturhistoriska värden blir tillgängliga för en större allmänhet. Förtätning av området bedöms möjlig med hänsyn till dess kulturhistoriska värden.
- Fabriksbyggnaden hus 1 rivs i alltför hög grad och ingen del av produktionsanläggningen, endast kontorsdelen, bevaras. Härmed förloras en alltför stor del av det industrihistoriska värdet. Rivningen bedöms förvanska byggnadens karaktärsdrag och vara ovarsam mot dess värden. Hela den södra kontorslängan samt delar av fabrikshallen bör därför bibehållas och återbrukas i området.
- Byggnader som bibehålls enligt programmet, hus 3 samt del av hus 1 och 11, påverkas genom ombyggnation och ändrade sammanhang. Samtliga ändringar ska utföras varsamt, i synnerhet exteriört.
- Upplevelsen av industriområdet går förlorad och det är därför av stor vikt att landskapsplanering och riktlinjer för gestaltning av ny bebyggelse till stor del tar avstamp i den tidigare industrihistorian och de befintliga byggnadernas gestaltning.
- Siktlinjer och rörelsemönster förändras dramatiskt, liksom områdets exploateringsgrad, av aktuellt program. Eftersom historiska dokumentvärden dominerar framför upplevelsevärden i detta område bedöms frågan i detta fall vara mer av stadsbildmässig art än kulturhistorisk.

Programhandlingens innehåll

Programhandlingen innebär stora förändringar inom det idag renodlade verksamhetsområde som utgörs av kvarteren Kabelverket 2, 3 och 6 med kontor och industri. Avsikten är att delvis riva den befintliga bebyggelsen och förtäta området med en stadsmässig bostadsbebyggelse. Intentionen är att skapa ett kombinerat bostads- och verksamhetsområde. Genom området dras nya vägar och grönstråk. En huvudgata dras i en båge från söder till väster och planeras med plats för eventuell spårväg.

All planerad ny bebyggelse är flerbostadsbebyggelse. Befintliga byggnader som bevaras på Kabelverket 2 är avsedd att dels fortsätta vara kontor (som de veckade kontorshusen), dels byggas om till bostäder (som bibehållen del av fabriks- och kontorsbyggnaden). Kavlis mjukostfabrik på Kabelverket 3 blir kvar i området. Ny bebyggelse planeras i kvartersstruktur i områdets södra del, och liggande i lameller i norra delen mot Solbergaskogen samt längs Älvsjövägen.

Formellt skydd av kulturvärden

Plan- och bygglagen (PBL)

Kv. Kabelverket 2 är av näst högsta kulturvärdesklassning, grönmarkerad, enligt Stockholms stadsmuseums klassificering. Det innebär ett högt kulturhistoriskt värde. För ändringar i fastigheten gäller att nedanstående paragrafer i PBL kan tillämpas i bygglovsprövning och planläggning:

8 kap 17 §: *Ändring av en byggnad [...] ska utföras varsamt så att man tar hänsyn till byggnadens karaktärsdrag och tar tillvara byggnadens tekniska, historiska, kulturhistoriska, miljömässiga och konstnärliga värden.*

8 kap 13 §: *En byggnad som är särskilt värdefull från historisk, kulturhistorisk, miljömässig eller konstnärlig synpunkt får inte förvanskas.*

8 kap 14 §: *[...] Om byggnadsverket är särskilt värdefullt från historisk, kulturhistorisk, miljömässig eller konstnärlig synpunkt, ska det underhållas så att de särskilda värdena bevaras.*

Stockholms stads klassificering

Kabelverket 2 är i sin helhet grönklassad, medan Kabelverket 3 och 6 är gulklassade enligt Stockholms stadsmuseums klassificeringskarta. Värderingen gjordes år 2005. Information finns registrerad i Bebyggelseregistret (BBR). Värden som pekas ut är arkitekturhistoriskt, byggnads-historiskt, byggnadsteknikhistoriskt, miljöskapande och samhällshistoriskt värde.

Grönt = Fastighet/fastigheter med bebyggelse som är särskilt värdefull från historisk, kulturhistorisk, miljömässig eller konstnärlig synpunkt.

Gult = Fastighet/fastigheter med bebyggelse av positiv betydelse för stadsbilden och/eller av visst kulturhistoriskt värde.

Fornlämningar

I området finns flera registrerade fornlämningar. Lämningarna RAÄ 56, 57 och 58 finns i anslutning till ekbacken i fastighetens västra del. Lämningarna har förstörts i samband med industri-etableringen i området och idag finns inga synliga spår. RAÄ 57 och 58 är troliga förhistoriska gravar, RAÄ 56 är den ursprungliga platsen för den skålgropsten som idag är flyttad till södra ingången till dragspelshuset.

Konsekvensanalys av föreslagna åtgärder

Planprogrammet för kv. Kabelverket 2, 3 och 6 bedöms medföra negativa konsekvenser för i första hand industrihistoriska värden i kv. Kabelverket 2. För kv. Kabelverket 3 och 6 har inga negativa värden identifierats. Programmet medför positiva konsekvenser för området genom att det idag slutna verksamhetsområdet öppnas upp och vid varsam hantering i planeringen tillgängliggör de kulturhistoriska värdena för en större allmänhet. Området bedöms som helhet möjligt att förtäta med hänsyn till dess kulturhistoriska värden.

- 1) Planprogrammet bedöms medföra negativ påverkan på dokumenterade kulturvärden i kv. Kabelverket 2. Rivningen av byggnad 1, den centrala fabriks- och kontorsbyggnaden från 1950-/60-talet, är alltför omfattande. Med stöd i PBL 8:17 bedöms rivningen som ovarsam gentemot befintlig byggnads kulturvärden samt med stöd i PBL 8:17 som en förvanskning av byggnadens ursprungliga karaktärsdrag. Hela den södra kontorslängan samt delar av den lägre fabrikshallen bör istället bibehållas och återbrukas i området.

Motivering

Enligt förslaget rivs hela produktionsanläggningen och delar av kontorsdelen i hus 1. Byggnaden är idag välbevarad till sin exteriör och utgör kärnan i L.M. Ericssons f.d. kabelverk. Det höga industrihistoriska värdet hos hela fastigheten sitter i hög grad i hus 1 och värdet minskar kraftigt om produktionsdelen, i huvudsak den låga verkstadsbyggnaden med sågtandstak, rivs till sin helhet.

Den omfattande rivningen av hus 1 innebär att betydande värden går förlorade och bedöms vara en ovarsam hantering av byggnadens kulturvärden. Ett förhållningssätt bör istället vara att till någon del bibehålla även produktionsdelen exteriört. Interiört är utrymmet att förändra industrilokalerna efter nya behov stort utan omfattande negativ påverkan på anläggningens värden. Lokalerna är idag kontoriserade med få spår efter tidigare tillverkningsindustri.

- 2) Byggnader tillhörande tidigare produktionsanläggning, planerade att bevaras, hus 3 samt del av hus 1 och 11, påverkas mer eller mindre av ombyggnation. Med stöd i PBL 8:17 ska samtliga ändringar utföras varsamt med hänsyn till karaktärsdrag och värden.

Motivering

Byggnaderna 3 samt del av 1 och 11, vilka i programmet är föreslagna att bevaras, är kulturhistoriskt värdefulla. Det innebär att alla ändringar ska utföras varsamt, se PBL 8:17. Befintliga material ska i första hand bevaras och vid materialbyte ska byte ske till lika befintligt. Som exempel bör inte träfönster bytas mot dito i metall. I främst hus 1 och 11 finns möjligheter till större förändringar invändigt, medan exteriörerna bör behandlas restriktivt. Ursprungliga byggnadsdelar bör emellertid alltid hanteras varsamt och i största möjliga mån bevaras för att undvika förvanskning av viktiga karaktärsdrag.

- 3) De föreslagna åtgärderna innebär en total omvandling av området som oundvikligen minskar det industrihistoriska värdet. Landskapsplaneringen i området är här av stor vikt och bör i valda delar utgå från nuvarande förhållanden, d.v.s. att eventuella spår av verksamheten bevaras i mark där det är möjligt, att formspråk på parkmöbler och belysning kan utgå från den befintliga industrianläggningen, att ny vegetation och markbeläggning tillåts spegla dagens råa industrikaraktär. Gestaltningen av ny bebyggelse bör likaså ha en bas i det nuvarande områdets karaktär exempelvis gällande materialval, förhållanden mellan volymer och takformer. Det ger det nya området möjlighet att inte enbart ersätta utan även bära med sig områdets tidigare historia, vilket innebär en kulturhistorisk vinst samtidigt som det nya området får betydande mervärde. Angående gestaltning av nya byggnader och markförhållanden bör antikvariskt utlåtande inhämtas.

Motivering

En ny mer stadsmässig karaktär skapas med en tät flerbostadshusbebyggelse av varierande höjd där kvarvarande fragment av den tidigare verksamhetsanläggningen måste ges plats att materialisera den historia som dominerat området under 1900-talet. För detta krävs att de kvarvarande byggnaderna ges stöd av strukturer också i vägar, övrig mark etc. samt att den nya bebyggelsen relaterar till de bevarade husen för att dessa inte ska stå som malplacerade solitärer i ett i övrigt nygestaltat stadslandskap.

- 4) Siktlinjer och rörelsemönster inom likväl som från och till de närmaste omgivningarna kommer att förändras kraftigt om programmet genomförs. Området tillgängliggörs och får en mer allmän karaktär, samtidigt som exploateringsgraden drastiskt ökar, vilket förändrar förhållandet mellan programområdet och Solbergaskogen, liksom att ny bebyggelse längs Älvsjövägen påverkar upplevelsen av de veckade kontorshusen.

Motivering

Området som helhet påverkas i hög grad av de omfattande strukturella förändringarna i området, liksom den närmaste omgivningen. Genom att områdets historiska dokumentvärden dominerar framför upplevelsevärden blir emellertid frågan om siktlinjer, rörelsemönster och exploateringsgrad mer en renodlad stadsbilsfråga än en fråga om påverkan på kulturvärden.

Beskrivning av programområdet

Följande text är till merparten citerad ur antikvarisk förundersökning, AIX Arkitekter 2013:

Programområdet är beläget nordväst om Älvsjö centrum, öster om Älvsjövägen och söder om Solbergaskogen. Marken är mycket flack med endast mindre nivåskillnader. Gränsen mot den i höjdläge liggande Solbergaskogen utgörs av en tvär brant. Vegetationen inom området utgörs av en ekdunge i väster och i övrigt gräsytor, planterade träd, buskar och blommor. Bil- och gångvägar samt öppna asfalterade ytor finns. Bilvägar och gångstråk är delvis separerade.

Bebyggelsen är variationsrik i fråga om volymer. 1990-talets kontorshus är de högsta medan fabriksbyggnadens kabelhall från 1950-talet är den mest horisontalt utsträckta volymen. Avstånden mellan byggnaderna varierar från smala prång till stora öppna, plana ytor. Siktlinjerna genom området är på sina håll långa. Några av de mest påfallande avslutas tvärt mot en fasad. Samtliga byggnader utom idrottshallen, hus 13, har fasader huvudsakligen i gult tegel.

I områdets västra del finns en värdefull ekdunge. Den angränsande Solbergaskogen i norr har höga naturvärden och är ett viktigt rekreativt område. Den är 2009 klassad som nyckelbiotop av Skogsstyrelsen. Skogen innehåller fornlämningar och hyser ett rikt djur- och fågelliv.

Byggnaderna i kvarteret Kabelverket 2 bär på en nationellt viktig industrihistoria. De är uppförda och brukade för produktion av telefonkablar, inledningsvis för AB Stockholmstelefon (snart (Allmänna) Industriaktiebolaget AB H.T. Cedergren) och därefter under lång tid L.M. Ericsson. Kvarteret består idag av byggnader från skilda byggnadsepoker under 1900-talet: Klockhuset från etableringsfasen i 1910-talets slut, matsals- och laboratoriebyggnad från 1940-talets utbyggnad, den centrala fabriks- och kontorsbyggnaden och kraftcentralen från 1950- och 60-talets kraftiga expansion samt senare tillskott som 1980-talets idrottshall och 1990-talets kontorshus med veckade fasader. Sedan verksamheten lades ner på 1990-talet är området kontoriserat.

Kvarteret Kabelverket 6 är bebyggt med en kontorsbyggnad med matsal, uppförd som del av Ericssons anläggning vid 1980-talets mitt. Kvarteret Kabelverket 3 domineras av Kavlis stora, utsträckta fabriksbyggnad från tidigt 1990-tal.

Kulturhistorisk värdering och identifiering av värdebärande komponenter

Följande text är till merparten citerad ur antikvarisk förundersökning, AIX Arkitekter 2013:

Kabelverket 2 och 6

Området är ett successivt framvuxet industri- och kontorsområde, med tydlig koppling till den svenska industrihistorien under 1900-talet. Det berättar om Stockholms och landets tillverkningsindustri från och med det tidiga 1900-talet och mer specifikt om L.M. Ericssons verksamhet. Det har härigenom höga industrihistoriska och teknikhistoriska värden som idag synliggörs av framförallt 1950- och 60-talets anläggningar. Som komponent i uppbyggnaden av den svenska industrin finns även ett mer allmänt samhällshistoriskt värde.

Det industrihistoriska värdet hos företagets anläggning, LM-staden, vid Telefonplan i Stockholm, har gjort det till ett utpekat riksintresse för kulturmiljövården. I ett vidgat perspektiv bör även Kabelverket i Älvsjö betraktas som en del av LM-stadens struktur. Kabelfabriken som etablerade sig här i slutet av 1910-talet var fram till 1990-talet en viktig komponent i såväl det lokala samhällsbygget som i Sveriges industriella infrastruktur.

Området hålls arkitektoniskt samman genom ett konsekvent val av gult tegel som fasadmateriäl. Det varierar genom olika tiders arkitektoniska formspråk och varierande volymer hos den storskaliga bebyggelsen. Nyare byggnader har infogats väl i befintlig struktur, självständiga i form, placering och volym men med anpassning genom gula tegelfasader. Härigenom finns arkitekturhistoriska värden, främst i området som helhet men även i flera av de enskilda delarna.

Den befintliga strukturen med en flack tomt och mycket varierande bebyggelsestruktur, med både stora öppna platsbildningar och smala prång, är karaktäristisk för denna typ av anläggning. Det är ett miljöskapande värde som förstärker upplevelsen av den industrihistoriska anläggningen. Markbundna spår av verksamheten, järnvägsräls och liknande, är av värde.

Kabelverket 3

Kabelverket 3 besitter i sig inte några höga historiska eller arkitektoniska värden men fastigheten och Kavlis pågående tillverkningsindustri bidrar med en industriell kontinuitet i området. Den stora vita fabriken har ett visst miljöskapande värde som förstärkare av områdets industriella karaktär.

Värdebärare Kabelverket 2

Verkstadsbyggnaden, hus 1, är anläggningens kärna, den enhet som övrig senare tillkommen bebyggelse haft att förhålla sig till. Den har rymt den faktiska kabeltillverkningen och är som sådan att betrakta som omistlig vad gäller anläggningens industrihistoriska värde. Den tillhör 1950- och 60-talets utbyggnadsepok och ersatte successivt den ursprungliga fabriksbyggnaden, påbörjad under 1910-talets slut. Byggnaden har visst arkitekturhistoriskt och arkitektoniskt värde. Det industri- och samhällshistoriska värdet är emellertid dominerande.

Klockhuset, hus 3, är den enda kvarvarande byggnaden sedan etableringsfasen på 1910-talet. Som sådan har den ett högt byggnadshistoriskt värde för området som helhet. Den uppfördes som kontors- och verkstadsbyggnad och är exteriört mycket välbevarad. Den har en strategisk och väl synlig placering vid rondellen Götalandsvägen - Älvsjövägen och avslutar området söderut. Klockhuset är en karaktärsbyggnad i stadsbilden med ett högt miljöskapande värde.

Kraftcentralen, hus 11, uppfördes på 1950-talet och tillbyggdes i slutet av 1960-talet. Byggnaden som helhet är trots mindre ändringar i stort att betrakta som välbevarad både till arkitektur och till material. Byggnaden tillhör 1950- och 60-talets intensiva utbyggnadsepok. Dess gestaltning är tydligt industriell och den är en viktig del av områdets helhetsvärden.

Veckade kontorshus, hus 15, från 1990-talet dominerar idag området tillsammans med den stora kontorsbyggnaden. De har arkitektoniska och stadsbildsmässiga värden och är trots sin storlek väl inpassade i området genom material- och kulörval och en hög materialkvalitet.

Matsals- och laboratoriebyggnad, hus 4, är enda kvarvarande byggnad från 1940-talets utbyggnadsepok. Den har en anonym exteriör gestaltning och är idag delvis förändrad genom exempelvis fönsterbyte. Dess värde ligger i att den fyller ett historiskt rum mellan utbyggnadsfasens Klockhuset och 1950- och 60-talets fabriksanläggning och kraftcentral.

Generella värdebärande karaktärsdrag i området

Områdets mycket varierande uppbyggnad både vad gäller byggnadsvolymer och platser, i form av vägar, öppna ytor och smala stråk, gräsytor och planteringar, bidrar till upplevelsen av det storskaliga, kombinerade industri- och kontorsområdet. Miljöns nuvarande uppbyggnad besitter likt de enskilda byggnaderna industrihistoriskt samt miljöskapande värde.

Lina Karlsson
Byggnadsantikvarie